

**A TUDOMÁNYNAK
GAZDAG ÁGAI...**

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK
SZÜLETÉSNAPJÁRA

**ABUNDANT LINES
OF THE SCIENCE
ITSELF...**

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH
BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
HUN-REN RESEARCH CENTRE FOR THE HUMANITIES

A TUDOMÁNYNAK GAZDAG ÁGAI...

ABUNDANT LINES OF THE SCIENCE ITSELF...

„A tudománynak gazdag ágai
Egy organizmus sok külön vonása,
Együtt igéző csak.”
(Madách Imre: *Az ember tragédiája*, XII. szín)

“Abundant lines of the science itself
Are different traits of one system only,
They're charming together.”
(Imre Madách: *Tragedy of the Man*, twelfth scene
Translated from Hungarian by Ottó Tomschey)

(© MTA, Szigeti Tamás)

Beuó Elol.

*A TUDOMÁNYNAK
GAZDAG ÁGAI...*

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

*ABUNDANT LINES
OF THE SCIENCE ITSELF...*

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet
MTA Kiváló Kutatóhely
Institute of Archaeology, HUN-REN Research Centre for the Humanities
MTA Centre of Excellence

Budapest 2024

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült
The volume was funded by the Hungarian Academy of Sciences

Borító / Cover

Zárókő rekonstrukciós rajza (pilisi ciszterci monostor)

(Rajz: Ősi Sándor. MTA – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Adattár)

Reconstruction drawing of a capstone (Pilis Cistercian monastery)

(Drawing by Sándor Ősi. MTA – Research Centre for the Humanities Institute of Archaeology, Archive)

Képfeldolgozás, képszerkesztés / Image processing and editing

VARGA ZSÓKA

Angol fordítás / English translation

CHRIS SULLIVAN

ISBN 978-615-5766-73-2

DOI 10.62150/BE70.2024

© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet / Institute of Archaeology,

HUN-REN Research Centre for the Humanities

© Archaeolingua Alapítvány / Archaeolingua Foundation

© Szerkesztők, szerzők, fordító / Editors, authors, translator

2024

Minden jog fenntartva.

A tanulmányokban felhasznált illusztrációkért a szerzők felelnek.

All rights reserved. The authors are responsible for the illustrations used in the studies.

ARCHAEOLINGUA

ARCHAEOLINGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.

www.archaeolingua.hu

Borítóterv / Cover design: KASZTA MÓNI

Tipográfia és nyomdai előkészítés / Layout and desktop editing: KOVÁCS RITA

Nyomda / Printers: PRIME RATE Zrt., Budapest

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENTS

Előszó / Foreword	9
BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ A középkor régészeti állattanának 70 éve Magyarországon <i>Seventy years of medieval archaeozoology in Hungary</i>	11
BÁLINT CSANÁD A „kazár pénzverés” és összehasonlításai: a volgai bolgár, nyugati türk és türges pénzverés <i>‘Khazar coinage’ compared to Volga Bulgarian, West Turkic, and Türgesh coinages</i>	27
BERTA ADRIÁN – EKRIK ÁKOS – KOVÁCS BIANKA GINA Az ábrahámí ciszterci apátság roncsolásmentes régészeti kutatása <i>Nondestructive research of the Cistercian abbey of Ábrahám</i>	37
BOLLÓK ÁDÁM Késő ókori csörgők a Keletrómai Birodalom levantei tartományjaiban. Az avar kori és a magyar honfoglalás kori varázshagyomány hátteréhez <i>Late Antique closed bells in the Levantine provinces of the Eastern Roman Empire. On the magical traditions of the Avar- and Hungarian-Conquest-period populations of the Carpathian Basin</i>	67
F. ROMHÁNYI BEATRIX Kultuszok, kulturális régiók és hospesek. Avagy: miről vallanak a 14. század elején összeírt plébániatemplomok patrocíniumai <i>Cults, cultural regions, and hospites or what the patrocinia of early 14th-century parish churches tell us</i>	89
FÜLÖP RÉKA – GYŐRI-PÓRSZÁSZ ANNA – RÉVÉSZ LÁSZLÓ – RITOÓK ÁGNES 8–9. századi tárgytipusok, viseleti szokások továbbélése a Kárpát-medence 10–11. századi sírjaiban <i>Survival of 8th–9th-century artefact types and clothing practices in 10th–11th-century Carpathian Basin burials</i>	107
GÁL ERIKA Keselyűcsont a csókakői várból <i>A vulture bone from Csókakő Castle</i>	129
GERELYES IBOLYA A török hódoltság balkáni eredetű ékszeranyagának előképei az oszmán művészetben <i>Antecedents in Ottoman art of Balkan-origin jewellery found in Ottoman Hungary</i>	141
HATHÁZI GÁBOR – KOVÁCS GYÖNGYI Egy reprezentációs forma változatai – Zsigmond-kori csempés és oszmán-török szemes kályhák a csókakői várban <i>Variations on a means of display in Csókakő Castle Sigismund-era tile stoves and an Ottoman stove with concave glazed tiles</i>	157
JAKAB GUSZTÁV – CSENGERI ERZSÉBET – TIMÁR GÁBOR A középkori vízgazdálkodás tanulságai az antropocén korban <i>Lessons from medieval water management in the anthropocene era</i>	187

K. NÉMETH ANDRÁS	
Nürnbergi csengők a késő középkori Magyarországon	207
<i>Small bells from Nuremberg in Late Medieval Hungary</i>	
KOVÁCS LÁSZLÓ	
A 10. századi szállási temetőkről	219
<i>On 10th-century cemeteries in Hungary belonging to short-lived settlements</i>	
LANGÓ PÉTER – TAKÁCS MIKLÓS	
Az Árpád-kori falusi temetők feltárása, egy rokon tudományterület „hatóköre” településrégészeti nézőpontból.	
(Szempontok egy településrégészeti kézikönyv megírásához)	233
<i>The excavation of Arpadian-era village cemeteries, the ‘domain’ of a kindred discipline from the settlement archaeology perspective.</i>	
<i>(Considerations for the writing of a handbook of settlement archaeology)</i>	
LŐVEI PÁL	
Keresztábrázolások, keresztesek és tévhit	243
<i>Crosses, crusaders, and erroneous beliefs</i>	
MÉSZÁROS ORSOLYA – FÓRIZS ISTVÁN	
A visegrádi késő középkori üvegműhely (Rév u. 5.): az üvegleletanyag áttekintése és archeometriai vizsgálata	261
<i>Glass artefactes from a 15th-century glassmaking workshop at Rév utca 5. in Visegrád and their archaeometric analysis</i>	
OBORNI TERÉZ	
Báthory István bécsi diplomáciai küldetése és fogsága (1563–1567)	285
<i>Stephen Báthory’s diplomatic missions to Vienna and his imprisonment there (1563–1567)</i>	
RÁCZ BERNÁT – ROSTA SZABOLCS	
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
Pétermonostora Maas-vidéki kapcsolatai	299
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
<i>Pétermonostora’s links to the Meuse Valley</i>	
SARBAK GÁBOR	
Pálos harangok	323
<i>Bells in the Pauline order</i>	
SÓFALVI ANDRÁS	
Árpád-kori rotunda maradványai Nagygalambfalván	329
<i>Vestiges of the Arpadian-era rotunda in Nagygalambfalva (Porumbenii Mari, Romania)</i>	
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Középkori és kora újkori tűk néhány példánya Nagybányáról	341
<i>Medieval and early modern pins from Baia Mare</i>	
SZŐKE BÉLA MIKLÓS	
A Biskupija-Crkvina lelethorizontról egy zalavár-várszigeti agancsfaragvány kapcsán	357
<i>An antler carving from Zalavár-Vársziget belonging to the Biskupija-Crkvina Horizon of finds</i>	

TEREI GYÖRGY	
Újabb adatok az Árpád-kori nagyméretű veremépületek kérdéséhez <i>New data relating to the Arpadian-age larger dug-out structures</i>	369
VARGA MÁTÉ	
Újabb középkori zarándokjelvények Somogy megyéből <i>More medieval pilgrim badges from Somogy county</i>	385
VIDA TIVADAR	
A zempléni csésze Kelet és Nyugat között <i>The Zemplín Cup between East and West</i>	397
VIZI MÁRTA	
Az ozorai várkastély színes mázas kályhacsempéiről <i>Coloured-glaze stove tiles from Ozora Castle</i>	417
WEISZ BOGLÁRKA	
A vásárterek eltérő típusai a középkori Magyar Királyságban <i>Differing types of marketplaces in the Kingdom of Hungary in the Middle Ages</i>	439
ZSOLDOS ATTILA	
Harcok az ország közepén <i>Struggles in the middle part of the realm</i>	455

ELŐSZÓ

Benkő Elek, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének kutatóprofesszora 2024 augusztusában tölti be 70. életévét. A jeles alkalomból barátai, kollégái, tisztelői e tanulmánykötettel köszöntik az ünnepeltet.

*

Benkő Elek tudományos tevékenységét mindenkor az igényesség, a sokoldalú érdeklődés és a friss irányzatok megismerésére, az eredmények összegzésére való törekvés jellemzi, szemléletét jól tükrözik Madách Imrének a kötet mottójául választott szavai.

A rendszerint egyszerre több témán is dolgozó Benkő Elek kutatásainak jó része szülőföldjéhez, a Székelyföldhöz kötődik. Munkássága révén ismerjük Erdély középkori harangjait, a középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiáját, a mezővárosi élet számos aspektusát, jónéhány erdélyi helyszín középkori környezettörténetét. A *középkori Székelyföld* című kétkötetes könyve 2012-ben, a székely írás emlékeit feldolgozó társszerzős kötete 2021-ben jelent meg, utóbbiért Akadémiai Díjban részesült. Más kutatásai a Pilis-hegység középkori királyi és egyházi központjai köré szerveződtek. Jelenleg is elkötelezett abban, hogy a régi pilisszentkereszti ásatás hatalmas és bonyolult dokumentációját, az ásatás leleteit – a nagy elődök, Gerevich László és Holl Imre után – újra átnézze, rendezze, és új kutatásokkal, környezettörténeti és tájrégészeti adatokkal, 3D épületrekonstrukciókkal kiegészítve monografikus formában közzétegye. A pilisszentkereszti ciszterci monostorról írt hatalmas munka hamarosan vaskos könyvformát ölt.

Mindig is fontos célja volt a tudományos eredmények integrálása. Szakmai vezetése alatt olyan nagy tanulmánykötetek születtek, mint *A középkor és a kora újkor régésze Magyarországon I–II* (2010), az *In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások "az ország közepén"* (2015), a Holl Imre tiszteletére összeállított *Mesterségek és műhelyek a középkori és kora újkor Magyarországon* (2017), a *Magyarország Régészeti Topográfiája – Múlt, Jelen, Jövő* című konferencia-kötet (2017), vagy *A Kárpát-medence környezettörténete a középkorban és a kora újkorban* (2021) című munka. Jelentős szerepet vállalt az Archaeolingua Kiadóval közös kiadású tudományos-népszerűsítő, két nyelven megjelenő *Hereditas Archaeologica Hungariae* sorozat születésében, majd kötetek kiadásában.

Benkő Elek az MTA, majd a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének vezető kutatójaként és igazgatójaként egyaránt feladatának tekintette, hogy az intézet a változások adta új keretek között is megtalálja helyét, fejlődjön, az MTA bizottságaiban, különböző fórumokon mindenkor az intézet és a régész szakma érdekeit képviselte.

Kedves Elek! A további munkádhoz kívánunk Neked – sokunk nevében – sok sikert és további jó egészséget!

Kovács Gyöngyi¹ – Zatykó Csilla²
a kötet szerkesztői

Budapest, 2024. augusztus

A szerkesztők ¹régész, tudományos főmunkatárs (HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, kovacs.gyongyi@abtk.hu); ²régész, tudományos főmunkatárs (HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, zatyko.csilla@abtk.hu).

FOREWORD

Elek Benkő, a full member of the Hungarian Academy of Sciences and a research professor at the Institute of Archaeology of the HUN-REN Research Centre for the Humanities, is set to complete the seventieth year of his life in August 2024. To commemorate this special occasion, his friends, colleagues, and admirers present him with this book of studies.

Elek Benkő's scientific work has always been characterised by intellectual rigour, wide-ranging interests, curiosity regarding new lines of enquiry, and efforts to summarise findings. His approach is well reflected in the words of Imre Madách chosen as the motto of this volume.

A good part of the research activity conducted by Elek Benkő, who generally works on different topics in parallel, is connected to the region in which he was born, namely the Szekler Land in Transylvania. Through his investigations, we can learn about medieval bells in Transylvania, the archaeological topography of the Keresztúr Seat in the Middle Ages, numerous aspects of life in Transylvania's market towns, and the medieval environmental histories of several areas of Transylvania. Elek Benkő's two-volume work *A középkori Székelyföld* [The Szekler Land in the Middle Ages] was published in 2012. Authored by him and other scholars, a volume processing texts using Szekler script appeared in 2021; for this work he was awarded the Academy Prize. Other research by Elek Benkő has focused on the royal and ecclesiastical centres established in the Pilis Mountains in Hungary during the medieval era. Presently, following in the footsteps of his illustrious predecessors László Gerevich and Imre Holl, he is dealing with the Cistercian monastery in Pilisszentkereszt, looking through and systematising not only the enormous and complicated documentation on early excavations there but also the finds brought to light, in order to publish these in monograph form along with results of more recent research, data relating to environmental history and landscape archaeology, and three-dimensional reconstructions of buildings. This huge work of his on the Cistercian monastery in Pilisszentkereszt will be published soon, as an extensive volume.

The integrating of scientific findings has always been an important goal for Elek Benkő. Under his professional guidance, numerous major study volumes have been published. These include: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I–II* / *Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary I–II* (2010); *In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások "az ország közepén"* / *In medio regni Hungariae: archaeological, art historical and historical researches 'in the Middle of the Kingdom'* (2015); *Mesterségek és műhelyek a középkori és kora újkori Magyarországon* / *Crafts and workshops in Hungary during the Middle Ages and the Early Modern Period*, a volume in honour of Imre Holl (2017); the *Magyarország Régészeti Topográfiája – Múlt, Jelen, Jövő* / *Archaeological Topography of Hungary – Past, Present and Future* conference volume (2017); and the book *A Kárpát-medence környezettörténete a középkorban és a kora újkorban* / *Environmental History of the Medieval and Early Modern Carpathian Basin* (2021). Furthermore, he has played an important role in the launching of the 'Hereditas Archaeologica Hungariae' series, as well as in the subsequent publishing of its titles.

As the director and leading researcher of the Institute of Archaeology firstly of the Hungarian Academy of Sciences and now of the Research Centre for the Humanities, Elek Benkő has always worked to ensure that the Institute finds its place and develops when times and circumstances change. In the Academy's committees and in other fora likewise, he has always represented the interests not only of the Institute, but of archaeology and archaeologists more generally.

Dear Elek, on behalf of so many we wish you every success in your work now and in the future, as well as continuing good health!

Gyöngyi Kovács and Csilla Zatykó
editors of the present volume

Budapest, August 2024

BENKŐ ELEK, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének kutatóprofesszora 2024 augusztusában tölti be 70. életévét. Benkő Elek tudományos tevékenységét mindenkor az igényesség, a sokoldalú érdeklődés és a friss irányzatok megismerésére, az eredmények összegzésére való törekvés jellemzi, szemléletét jól tükrözik Madách Imrének a kötet mottójául választott szavai. A jeles alkalomból barátai, kollégái, tisztelői e tanulmánykötettel köszöntik az ünnepeltet.

ELEK BENKŐ, a full member of the Hungarian Academy of Sciences and a research professor at the Institute of Archaeology of the HUN-REN Research Centre for the Humanities, is set to celebrate his seventieth birthday in August 2024. His scientific work has at all times been characterised by intellectual rigour, wide-ranging interests, a desire to learn about new lines of enquiry, and efforts to summarise findings. Elek Benkő's approach is well reflected in the words of Imre Madách chosen as the motto of this book. This volume of studies has been made for him by friends, colleagues, and admirers, to celebrate the special occasion his birthday will represent.

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

MTA
Kiváló Kutatóhely

MTA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ARCHAEOLINGUA

